

KÁRMÁN MÓR VÁLOGATOTT PEDAGÓGIAI MŰVEI

Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta *Faludi Szilárd*.
Budapest, 1969. Tankönyvkiadó. 269 lap. (Neveléstörténeti Könyvtár)

Rangos kötettel gyarapodott a Tankönyvkiadó érdemes sorozata, a Neveléstörténeti Könyvtár. Megjelent a régen várt KÁRMÁN-válogatás FALUDI SZILÁRD szerkesztésében és bevezető tanulmányával. Mind a válogatás, mind pedig a tanulmány hézagot pótol pedagógiai irodalmunkban. A kettő együtt komoly nyereség.

FALUDI bevezetője, a kötet élén álló mintegy 60 lapos tanulmány, szocialista pedagógiai irodalmunk legjava termékei közé tartozik. Azoknak az újabb keletű, a hazai pedagógia fejlődésének új szakaszát jelölő írásműveknek a fajtájából való, amelyekről — véleményünk szerint — egy későbbi neveléstörténet-írás a magyar pedagógiai hagyomány önálló, a maga lábán megálló marxista interpretációjának indulását számitani fogja.

Korábban — tiszteletreméltó kivételeket nem tekintve — a magyar nevelésügy történeti-materialista szemléletű feldolgozására törekedve sokszor csupán paradigmákat kerestünk a történelmi materializmus többé-kevésbé közkeletű tételeinek illusztrálására a neveléstörténet anyagában. Máskor megóvatosan megmaradtunk a neveléstörténeti múlt ama szektorában, amelyről több-kevesebb joggal feltételeztük, hogy minőségét nemcsak alapvetően, hanem átfogóan is jellemezni tudjuk a korszak meghatározó mozgásirányával. Ismét máskor, többnyire történelmi évfordulók kiváltotta alkalmakkor, kerestük némely „hagyomány-szentelte” neveléstörténeti értéktélet marxista igazolását.

Az efféle megközelítés eredményeként felvázolt történeti folyamat szükségszerűen hézagos maradt. Igaz, KÁRMÁN MÓR fontosabb alakja neveléstörténeti múltunknak annál, semhogy helye a történeti tablón mindmáig üresen állhatott volna. Anélkül, hogy a korábbi erőfeszítésekkel szemben méltánytalanokká válnánk, úgy véljük, hogy eredményük főként anyaggyűjtés volt, illetve a terepet készítették egy későbbi tudományos előretöréshez.

Az új tanulmány sem jelenti még a téma lezárását. Amit ad, nem részarányosan kidolgozott kép. Több tekintetben inkább vázlat. Talán találébb hasonlattal: mintegy három

metszetet mutat be KÁRMÁN neveléstudományi munkásságáról. Egyet a filozófiatörténet, egy másikat a kiegyezés kori nemzedék eszméletörténetének, egy harmadikat pedig egyfajta „immanens” humanista pedagógiai szemléletnek a vetületében. Nagy élvezettel, sok tanulsággal és a lényegre illetően sok egyetértéssel tanulmányozzuk mind a három vetületi képet. Bárcsak ennél több hasonló kulcsunk lenne neveléstörténeti múltunk megértéséhez! Ugyanakkor a tanulmány tükrében is, mára is érvényesnek érezzük Kármán megállapítását, hogy a pedagógiának nincsenek saját kategóriái.

Úgy tűnik, egyelőre nincsenek a neveléstörténetnek sem.

A harmadik „vetület”, a sajátlagosan nevelési szempontú ábrázolás, amelyet nem támogatnak a filozófiatörténet vagy a köztörténeti kutatás által feltárt „segédvonalak” — FALUDI SZILÁRD tanulmányában is inkább csak a másik kettő mellé állítva kap mélységet az időben. A gyermekekkel együtt játszó, őket emberméltóságukban megbecsülő, a közműveltségben részletetni kívánó KÁRMÁN e nélkül a támogatás nélkül elveszteni történeti távlatát. Azért lenne történetileg rokonszenves, mert a benne meglátott attitűd *ma-is* melegen érinti az olvasó szívét.

Mégsem a hibakeresés szándéka, hanem éppen FALUDI SZILÁRD teljesítményének őszinte megbecsülése indít rá, hogy megjegyezzem: ezen a ponton nyílik leginkább rálátás, mennyi tennivaló vár még ránk, — pontosabban a szerző nemzedékére és a még utánuk is következőkre. KÁRMÁN gyakorlati pedagógus magatartása, az iskolai gyakorlatban manifesztálódó nevelői lelkülete *akkor és ott* pozitívabb jelenség volt, mint amit — változatlan minőségben — *itt és most* jelentene. A „kis osztályok”, amelyekhez ragaszkodott — már kilencven évvel ezelőtt is a fejére nőttek. Igaz, elküldte a gyerekeket, hogy középületek homlokzatáról, szobrok talpazatáról jegyezzék le a latin feliratokat, és ezekből indult ki az oktatásban, a gyakorlógimnáziumban tényleg nem volt katedra, — de rendet sem tudott tartani az osztályban. A gyakorlógimnázium

léggöre pedig — természetesen a megfelelő társadalmi közegben — még fél évszázad elteltével is individualisták nevelt. Ma más nevelési magatartást, más óravezetést vél-nénk korszerűnek.

Hogy a KÁRMÁN módszerével kapcsolatos aggályok már az egykorú irodalomban is hangot kaptak, az természetesen nem bizonyíték itt kifejtett álláspontunk mellett. KÁRMÁN történeti érdeme éppen az, hogy akkor volt olyan, és e tekintetben másodrendű szempont, hogy felfogása, magatartása milyen elemeiben vág egybe mai eszményünkkel.

A történeti feltételektől függetlenül, számunkra is fenntartás nélkül érvényes KÁRMÁN pedagógus magatartásának eszmei forrása: hite az emberben, emberi természettel adott művelődési lehetőségekben. A gyerekek között volt lágy, a felnőttekhez való viszonyában — úgy tűnik — gyakran inkább érde-sen-éles. Sajátos félreszorításához feltevéseink szerint személyi tulajdonságai is hozzájárul-tak, bár az alapvető ok nyilván az volt, amely-re a szerző is rámutat: a kor fokozatosan el-szakadt tőle, s így mögéje került.

Itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányban gyakran hivatkozott KÁRMÁN- emlékkönyv-ben is főként azoknak az éveknél a reflexével találkozunk, amikor KÁRMÁN MÓR és a kor-szakot meghatározó művelődéspolitikai té-nyezők még nagyjából szinkronban voltak egymással. Azért érdemes erre a körülmény-re ügyelnünk, mert az Emlékkönyv uralkodó hangulata a szerző KÁRMÁN-képére is rányomja bélyegét, ez pedig egyrészt hibaforrásá válhat az ábrázolásban, másrészt — és ez a körülmény tűnik fontosabbnak — kétségtelen ellentmondás-ban van KÁRMÁN nézetei tényleges társadalmi fogadtatásával.

Félreértések elkerülése végett megjegye-zük: nem hisszük, hogy a szerző érezhető rokonszenve hőse iránt már a jelenlegi megköze-lítésben az ábrázolás torzulására vezetett volna. Egy kívánatos KÁRMÁN-monográfia mielőbbi megírásakor azonban tanácsos lesz az itt fel-vetett aggályt is mérlegelnie.

A mostani bevezető tanulmányban egyetlen ponton találkozunk túlzottnak érzett inter-pretációval. Az 54. lapon a szerző „az erkölcs-nemesítés pozitív eszközeit”, amelyeknek ki-dolgozását KÁRMÁN a jövőtől reméli, vélemé-nyünk szerint helytelenül rokonítja, sőt lényegileg azonosítja a mi pedagógiánkban „a pozitív tulajdonságokra való támaszkodás elve”-ként megfogalmazott magatartási sza-bállyal. Amit KÁRMÁN hiányol, összefügg e-zel, mégis más szinten közelít a problémához. Kijelentése arra utal csupán, hogy míg a „rossz” leküzdésére a pedagógia kelléktárában eszközök bőségét kínálja, az „erkölcsneme-sítés”, a jó tulajdonságok kibontakoztatására alkalmas „eszközök” megállapítása jórészt meg a jövő feladata.

FALUDINAK a tanulmányon is átsugárzó személyes rokonszenve hőse iránt tehát — véleményünk szerint — nem tette őt pozitív irányban elfogulttá. Sőt, úgy véljük, KÁRMÁN történeti értékelésében lényeges pontokon még emelni is lehetne a mércét. Neveléstörténet-írásunkban gyakran bizonyos egyoldalúsággal alkalmazzuk azt az értékelési szempontot, hogy egy-egy nézet, elvi állásfoglalás mennyi-ben mutat túl kora történelmi-társadalmi viszonyain. KÁRMÁNNAL kapcsolatban FALUDI SZILÁRD túl tud lépni ezen a szemlélet korlá-ton. Nem idegen tőle a kérdéseknek a teljes történeti tárgylilagosságot feltételező megköze-lítése. Nemcsak azt kérdezi, mennyiben táplál-kozott művelődéspolitikai liberalizmusa a maga kora liberális politikájánál magasabb rendű eszmei forrásokból, mennyiben mutat túl a korabeli polgári platformon, hanem arra is ügyel, mennyiben volt maga ez a platform történetileg megvalósítást igénylő.

Mintha azonban a KÁRMÁN történeti érté-kelese szempontjából döntő vonatkozásban mégsem sikerült volna ezt a magasabb rendű közelítési módot következetesen érvényre juttatnia. Ez pedig a nacionalizmus kérdése, helyesebben ennek művelődéspolitikai vetü-lete. — Imponáló biztonsággal, a kor és a benne uralkodó áramlatok belterjes ismereté-ben helyezi el KÁRMÁN nacionalizmusát a dualizmus eszmei palettáján, pedig ez nem is egészen a neveléstörténeti kutatás sajátos feladata. Igaz, a sajátlagosan neveléstörténeti téma, az „egységes nemzeti tudatára” nevelés koncepciója kísértetiesen közel kerül ehhez a problémához: megszakítatlan innen azt átne-net az iskolai munkában egyre jobban ért hó-dító sovinszta gögig, a nemzetiségek durva kulturális elnyomtság. Állíthatjuk-e mégis, hogy ez a koncepció adott időben és helyen — tehát a 70-es években és Magyarországon — már semmi pozitívumot nem tartalmazott? A szerző megmutatja (így főként a 41. és követ-kező lapokon), hogy ezt nem állíthatjuk. Amit azonban ebben a vonatkozásban megemlít, mindarra többé-kévsé megáll, hogy abban KÁRMÁN „meghaladja” a polgári platformot. Dehát mindezen túl a nemzeti műveltség általa kidolgozott kánonának nem volt-e része az ország jövője szempontjából döntő fővárosi munkásmozgalom nyelvi megosztottságának megszüntetésében és ezen túl is széles kispol-gári-polgári rétegek megnyerésében a magyar kultúra számára? Nem volt-e még feladata az iskolának, hogy évszázados különállás után erősítse a keleti országrészek magyarságával való egység és összetartozás tudatát? Hiszen még a korabeli lázas vasútépítés sem merült ki csupán panamákbán!

Ehhez a problémához képest alárendelt jelentőségű az a megjegyzésünk, hogy az ún. kultúrhistoriai fokozatok kármáni változa-tának az ismertetett formai előnyökön tú.

tárgyi érdeme is volt. A tanulmány is utal az idevágó klasszikus példára, a Toldi felvétele a tantervebe, — s ehhez hozzátelhetjük: a IV. gimnáziumi osztályban. Egyetértünk abban, hogy az ontogenetikus és filogenetikus fejlődés „azonosítása” téves, bizonyos párhuzam mégis van. (Lásd ezzel kapcsolatban ENGELS megjegyzését „A természet dialektikájá”-ban.) Ha pedig megpróbáljuk magunk elé idézni a száz évvel ezelőtti lélektan ismereteit a gyermeki és ifjúkori fejlődés szakaszairól, megkockáztathatjuk a feltevést, hogy mankóul ez még mindig jobb volt, mint — a semmi. A filogenetikai párhuzam fikciójának szerintünk igenis része volt abban, hogy a szerző joggal utalhat (43. lap) a „lélektanilag megalapozott, hatásos nacionalista pedagógia” alapjainak lerakására KÁRMÁN munkásságában. Szerkezeti szempontból csupán egyetlen megjegyzésünk van.

A tanulmány belső, gondolati tagolása példászerűen világos. Külső tagolása azonban hiányzik. Az áttekinthetőséget fokozta és ezzel a gondolatmenet követését is segítette volna, ha a szerző a szöveget alcímekkel vagy marginális címekkel látja el.

Végül — pedagógiai múról lévén szó — örömmel számolunk be róla, hogy FALUDI SZILÁRD Kármán-tanulmánya szép írás. Stílusa olvasható, lendülettel-erővel teljes, a legfontosabb passzusokban esszészerűen emelkedett. Egyúttal pedig egyéni veretű, neveléstudományi irodalmunkban senki máséval össze nem téveszthető.

Egyetértünk FALUDI SZILÁRD szerkesztői munkájával is. Válogatását ő maga így jellemzi: „... a szemelvények főként a didaktikai-metodikai munkásságot mutatják be, azt is a középiskolai tanterv kérdései köré csoportosítva. Ezen csak két vonatkozásban lépünk túl: az első szemelvények a pedagógia általános alapvetésével s az ezzel kapcsolatos néhány kérdéssel foglalkoznak, másrészt a válogatás végén rövid illusztrációt adunk KÁRMÁN neveléstörténeti, illetőleg közoktatásügyi irataiból.”

A szerkesztő helyesen járt el akkor, amikor a rendelkezésre álló terjedelmet nem bontotta mozaikokra, és nem törekedett KÁRMÁN irodalmi munkásságának részarányos bemutatására. Hasonlóképpen nem lett volna helyénvaló, ha azt tűzi ki célul, hogy szemelvények során mintegy genetikusan mutassa be KÁRMÁN pedagógiáját. Gondolatainak belső összefüggésére a jelenlegi válogatás ele-

gendő fényt vet. Igen jól érzékelteti alkotó módszerét is a WALDAPFEL JÁNOS nyomán a gyakorlógimnáziumi teoretikumok anyagából közölt mutatvány.

Helyesen járt el tehát FALUDI SZILÁRD, amikor magára az idős mesterre — illetve, feltevéseink szerint reá és a gyűjteményes kötetek 1909. és 1911. évi kiadásában kétségtelenül közreműködő, leghűségesebb tanítványára, WALDAPFELRA — bízta az immár lezárt kármáni pedagógia „rendszeres összeállításban” való bemutatását. Annál is jobb ez a megoldás, mert így nem kellett a különböző időkben és különböző célokra készült dolgozatok összehangolása érdekében a szövegeken mesterkednie. Ezt az összehangolást már annakidején — és minden bizonnyal legalábbis Kármán egyetértésével — elvégezték.

Ebből a mintegy hatvan éve végbement előzetes szerkesztői munkából azonban némi nehézség is fakad: az egykori közlés sorrendjén ma sem lehet mindig tetszés szerint változtatni. Nemcsak a nagyobb összefüggésekre, hanem még az egyes fogalmak egymásutánjában eredetileg kialakult rendre is figyelemmel kell lennünk.

Így KÁRMÁN Pedagógiai dolgozatok gyűjteményében előbb szerepel „A tanítás technikája” című fejezet, és csak azután következik „Az oktatás módszerének általános elvei.” A szerkesztő (alighanem kissé mereven értelmezve a két téma hierarchikus összefüggését) a válogatásban megfordítja a két fejezet sorrendjét. Megegyezik azután, hogy a *diáriumról*, a mintagimnáziumban használatos jegyzetfüzetről a 225. lapon azt olvassuk: „még alább is” szó lesz róla, mi viszont az eredetiben később következő említéssel már a 195. lapon találkoztunk.

A szerkesztői jegyzetek szabatosak és a legszükségesebbekre szorítkoznak. Bizonytalanságot csak a *reláció* szó értelmezésében, pontosabban az ismert *referátum* változattal való összefüggésének magyarázatában tapasztaltunk, pedig az ismert *relata refero* szólás eligazítást adhatott volna.

Mindent összevéve FALUDI SZILÁRD teljes sikerrel oldotta meg maga elé tűzött feladatát. Biztos kézzel választotta fel egy jelentékeny pedagógus személyiség emberi és tudományos portréját, és kezünkbe adta írásainak azt a választékát, amelyre teljesebb megismeréséhez az olvasónak szüksége van.

ZIBOLEN ENDRE